

NOI ȘTAMPILE DE AMFORĂ DE LA VĂRĂDIA

A. ARDEȚ, E. IAROSLAVSCHI, O. BOZU

Amplasarea așezării romane Arcidava pe actualul teritoriu al comunei Vărădia, jud. Caraș-Severin este astăzi unanim admisă ¹.

Izvoarele istorice menționează existența unei așezări romane amplasată la XII mile romane de *Apus fl(umen)* și tot atât de *Centum Putei* sub denumirea de *Arcgidoava*, forma coruptă *Αργιδοαβα* (Ptolemeu III, 8, 4), *Arcidava* (Tabula Peutingeriana, Seg. VII/a) și *Arcidaba* (Geograful din Ravenna IV, 14).

La sfârșitul secolului al XIX-le și începutul secolului XX sunt semnalate descoperiri arheologice la Vărădia, menținându-se existența unor piese de factură dacică și romană ².

Cercetările arheologice sistematice au fost efectuate începând cu anul 1931 în castrul și așezarea civilă aflate la sud-est de actuala comună, în locul numit "Rovine", pe malul stâng al Carașului. Aceste cercetări au fost inițiate de către G. Florescu, care identifică un castru militar construit în două etape, cu val de pământ și cu zid de piatră ³.

Dimensiunile castrului sunt de 154 X 172 m ⁴, probabil garnizoana unității Cohors I Vindelicorum ⁵, adusă din Moesia Superior, adusă din Moesia Superior pentru a participa la campaniile lui Traian împotriva dacilor ⁶.

¹ I.D.R. III/1, XX, p. 132-133. D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, București 1968, p. 48.

² W. Tomaschek, în *RE* III, 1895, Col. 602. K. Miller, *Itineraria Romana*, Römische Reisewege au der Hand der Tabula Peutingeriana der gestellt, Stuttgart 1916, p. 543. F. Milleker, *Délmagyarország régiséglelei a honfoglalás előtti időkből*, II, Timșoara 1899, p. 69. Idem. *Délmagyarország...III*, Timșoara 1906, p. 257-262.

³ G. Florescu, în *Istros* I, 1934, p. 60-72.

⁴ V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, București 1937, p. 106-107, 136-140.

⁵ G. Florescu, *op.cit.*, p. 69. I.D.R. III/1, XX, Fig. 88.

⁶ C.I.L. XVI, 46. I.D.R. III/1, XX, p. 133

Unele săpături arheologice au mai fost efectuate și în așezarea civilă, unde au fost descoperite fundațiile unei case cu patru camere, o baie, coloane, urmele unui drum și alte multe piese ⁷.

Începând cu anul 1974 au fost inițiate noi cercetări arheologice, îndreptate în mod special spre așezarea situată pe dealul «Chilii», unde au fost semnalată existența pieselor de factură romană.

Cercetările inițiate în anul 1974 continuă și astăzi, colectivul fiind format Eugen Iaroslavschi (Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca⁸ și Ovidiu Bozu (Muzeul Banatului Montan din Reșița)⁹. Rezultatele cercetărilor sunt remarcabile, în bună măsură ele rămân încă inedite cu toate că în campaniile arheologice 1996-1998 au apărut în castrul roman de pământ ¹⁰ trei toarte de amforă cu ștampilă imprimată.

Prima descoperire semnalată¹¹ se referă la un fragment de buză de amforă (Pl. II/a) și o mică porțiune din gât. Pentru moment încadrarea tipologică a acestui fragment de amforă este destul de dificil de precizat. Menționăm faptul că unii dintre colegii noștri ¹² au încadrat o amforă cu ștampilă asemănătoare în tipul Dressel 6B¹³, dar pentru moment noi ne exprimăm rezervele în acest sens.

Diametrul buzei este de 13 cm iar înălțimea fragmentului are 8 cm. Pasta este cărămiziu spre roșu atât în exterior cât și în interior, cu excepția unei pelicule cenușii datorate arderii, ce se află în interiorul pastei.

Structura petrologică a pastei indică prezența granulelor de cuarț, argilă feruginoasă și a fragmentelor foarte mici de mică aurie.

⁷ F. Milleker, *Geschichte der König. Freistad Werszhetz I*, Werschetz 1885, p. 18 (apud D. Tudor *op.cit.*, p. 48).

⁸ O. Bozu, E. Iaroslavschi, *Vărădia - „Dealul Chilii”, jud. Caraș-Severin*, în *Situri arheologice cercetate în perioada 1982-1992*, Brăila, 1996, p. 123, pct.285.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Idem, *Vărădia*, jud. Caraș-Severin, în *Cronica cercetărilor arheologice*. Campania 1996, București 1997, p. 76. pct.132.

¹¹ Mulțumirile noastre sunt adresate membrilor colectivului de cercetare de la Vărădia care ne-au pus la dispoziție materialul arheologic ca bază de date, în vederea elaborării tezei de doctorat, susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în anul 1988, cu tema. „*Amforele romane din Dacia*”

¹² Lj. Bjelajac, *Amfore gornjo mezijskog Podunavlja*, Beograd 1996, p. 14-15 fig. I-II.

¹³ A. Ardeț, *Amphoren Dressel 6B und Schörgendorfer 558B in Dakien*, în *Rei cretariae Romanae_Favtorum Acta* 37, Abingdon 2001, p. 279-282.

Imediat sub buza amforei se află imprimată ștampila CEME[(io) e], aflată într-un cartuș în formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 3,5 X 2 cm (Pl. II/a).

Analogii asupra acestui tip de ștampilă cunoaștem la Colonia Augusta Dacica Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹⁴, Sirmium și Viminacium¹⁵.

În momentul în care a fost descoperit primul fragment la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ștampila prezentă pe buza amforei a fost citită: CEMEIO F(ecit)¹⁶, chiar dacă în text nu amare litera F.

În ultimii ani a mai apărut o asemenea ștampilă în Forul de la Colonia Augusta Dacica Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹⁷ propunându-se o nouă lectură sub forma: *Σεμειο(σ) Ε(ποιεσε)*¹⁸, nume cunoscut în nordul Italiei și Dalmația¹⁹.

Din punct de vedere cronologic descoperirea de la Vărădia este plasată la începutul secolului al II-lea, foarte asemănătoare cu cea de la Sarmizegetusa, Sirmium și Viminacium.

A doua piesă deosebit de interesantă și pusă nouă la dispoziție spre publicare o reprezintă o toartă de amforă (Pl. II/b) provenită după maniera de realizare și formă cu mare probabilitate de la tipul de amforă “globulară” cunoscută și sub denumirea de tip DRESSEL 20²⁰. Acest fragment de toartă are o lungime de 15 cm și un diametru de 5 cm. Pasta este cărămiziu-culoarea pielii, conținând în interior fragmente foarte fine de mică, piatră de var, cuarț și rocă vulcanică alături de fragmente albe provenie de la scoicile marine.

Ștampila prezentă pe toartă se află încadrată într-un cartuș dreptunghiular cu dimensiunile de 7 X 2 cm, cu mare ușurință pot fi văzute literele C. IV. R. care sunt imprimate în relief. Această ștampilă este pentru moment inedită, nu cunoaștem analogii în imperiu, propunem o primă lectură C(aius) IV(lūs) UR(...) ²¹.

¹⁴ D. Alicu, Un fragment de amforă cu ștampilă de la Ulpia Traiana, în *SCI VA* 26, 3, 1975, p. 409-410 fig. 1-2.

¹⁵ Lj. Bjelajac, *op.cit.*, p. 13-19 fig. 1/10-11.

¹⁶ *I.D.R.* III/2, 574.

¹⁷ R. Etienne, I. Piso, Al. Diaconescu, Les propylées du Forum Civil de Sarmizegetusa (Roumanie), în *Académie des Inscriptions & Belles-Lettres*, Paris 1990, p. 91-113.

¹⁸ Lectură propusă de D-nul prof.dr. Ioan Piso.

¹⁹ A. Ardeț, *op.cit.*, p. 279-280..

²⁰ D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy*, London and New York 1986, p. 136-140 fig. 65-67. M. Beltran Lloris, *Las anforas romanas en Espana*, Zaragoza 1970, p. 464-492 fig. 186-189.

²¹ Lectură propusă nouă de către D-nul prof. dr. Ioan Piso.

Prezența cu certitudine a tipului de amforă DRESSEL 20 la Vărădia a fost semnalată în ultimii ani, când a fost descoperită o amforă întregibilă care poate fi încadrată din punct de vedere tipologic în categoria amforelor hispanice.

Menționăm faptul că aceste amfore sunt confecționate în zona de sud a Spaniei, în provincia Baetica²² și ajungând în Dacia, cu mare probabilitate pe cale fluvială²³, de unde își continuă drumul pe uscat, pe rutele bine cunoscute.

Acest tip de amforă hispanică, bine cunoscută în majoritatea provinciilor, a fost folosită la transportul uleiului de măsline²⁴.

Cronologic tipul descoperit la Vărădia se încadrează în tipurile de amforă ce sunt datate la începutul secolului al II-lea²⁵.

Ultima și cea mai interesantă descoperire făcută la Arcidava (Vărădia) se referă tot la o toartă fragmentară de amforă (Pl. II/c). Ca dimensiuni se apropie de ce-a prezentată mai sus avînd lungimea de 18 cm și diametrul de 5 cm. Pasta este brun-cărămizie, incluzând particule de minereu din fier, rocă vulcanică, mică aurie, cuarț și piatră de var.

Pe toartă este aplicată ștampila sub forma unui cartuș dreptunghiular cu dimensiunile de 4 X 1 cm. În acest cartuș distingem următorul text: PLEGONT (NT este în ligatură).

Lectura propusă pentru această ștampilă este $\Phi AEFONT(\sigma\sigma)$ ²⁶, nume ce derivă din grecul $\Phi λε γ ο ν$ (Lat. Phlegon), atestat în Laconia, Arcadia dar și în Italia la Pompei și în Campania.

Această descoperire ne pune în fața unui posibil produs Campanian²⁷ ajuns la începutul secolului al II-lea în Dacia. Datarea respectă condițiile descoperirii acestui fragment de amforă.

Semnalarea unor fragmente de amforă, provenite pe unul din cele mai importante drumuri de acces spre inima Daciei Romane rămîne remarcabilă.

Toate aceste descoperiri sunt de factură occidentală, provenind din Hispania

²² A. Ardeț, *Römische Amphoren aus Spanien und Italien in Dakien, in Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta 36*, Abingdon 2000, p. 487-489.

²³ A. Ardeț, *Road access for amphoras in Dacia*, Poster prezentat la cel de-al XXIII-lea Congres Internațional REI CRETARIAE ROMANAE FAVTORES, Roma 29 septembrie-6 octombrie 2002.

²⁴ A. Ardeț, în *RCRF Acta 36*, Abingdon 2000, p. 487-488.

²⁵ D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *op. cit.*, p. 136-140 fig. 65-67.

²⁶ Lectură propusă nouă de către D-nul prof. dr. Alexandru Avram.

²⁷ Informație Alexandru Avram.

și Italia.

Descoperirea unor amfore destinate transportului de ulei de măsline, în primele nivele ale castrului roman de la Vărădia este importantă atât din punct de vedere al descoperirii în sine cât și pentru rolul jucat de această așezare romană pe unul dintre cele mai importante drumuri ale antichității.

Demn de remarcat este și faptul că ștampilele descoperite la Vărădia (cu excepția ștampilei CEMEIO E) nu au fost descoperite până în prezent în Dacia, Pannonia sau Moesia Superior. Atribuirea fragmentului de toară cu ștampila C.IV.R tipului de amforă DRESSEL 20, cu o origine hispanică ridică o serie de probleme legate de comerțul roman la începutul secolului II în Dacia.

Menționăm faptul că asemenea tipuri de amforă circulă la începutul secolului II d. Chr. în Pannonia dar rămân necunoscute în Moesia Superior.

NEUE IN VĂRĂDIA ENTDECKTE AMPHORENSTEMPEL

Zusammenfassung

Die in den letzten Jahren im römischen Befestigungswerk von Vărădia, Kreis Caraș-Severin, Punkt „Chilii” ausgeführten archäologischen Forschungen brachten neue, interessante Beweise der Römischen Präsenz dieserorts zu tage.

Unter den entdeckten Gegenständen haben sich drei aufgedruckte Stempel hervor: einer auf dem Rand einer Amphore und noch zwei auf den Henkeln anderer Amphoren.

Als Erster sei der Stempel CEMEIO E, auf dem Rand einer bis von kurzem dem Typus DRESSEL 6B zugeordneten Amphore erwähnt. Eigentlich handelt es sich um einen Stempel für den wir eine andere Lesart vorschlagen: *Σεμειο(σ) Ε(ποιεσε)*-doch zum typologischen Standpunkt äussern wir uns im Augenblick mit Vorbehalt.

Der zweite Stempel ist C.IV.R und wurde auf den Henkel einer Amphore vom Typ DRESSEL 20 aufgedrückt. Es ist eine zu Beginn des II jh. N. Chr. Zum Transport von Olivenöl benutzte hispanische Amphore.

Der letzte von uns untersuchte Stempel befindet sich ebenfalls auf einem Amphorenhenkel und trägt die Zeichen PLEGONT, NT in Ligatur).

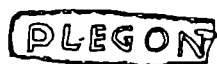
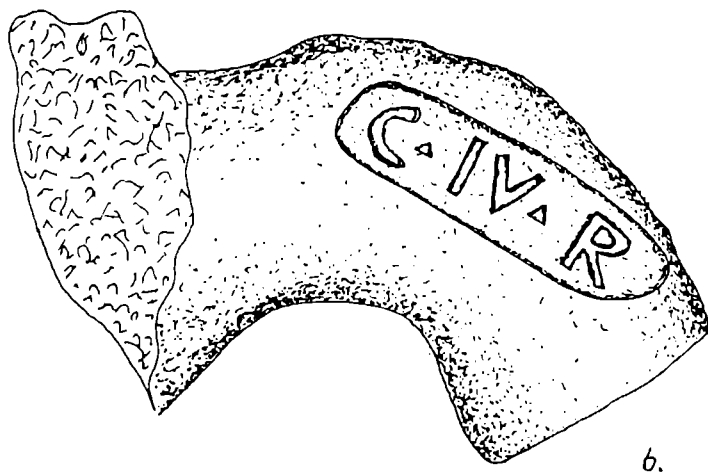
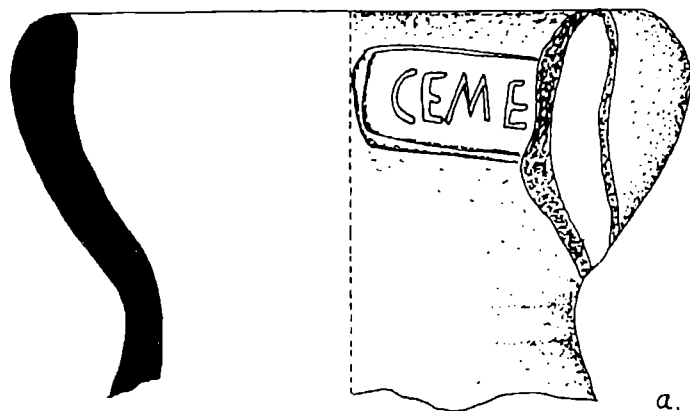
Das lesen dieses Stempels deutet auf einem vom griechischen ΦΛΕΓΟΝ (Lat. Phlegon) abgeleiteten Namen, und wird Φλεγοντ(ος) gelesen.

Alle drei Stempel sind zu Beginn des II jh. N. Chr. Datiert.

Verzeichnis der abbildungen:

Abb I : Vărădia, Kreis Caraş-Severin:

a) Stempel CEMEIO. E.; b) Stempel C.I.V.R.; c) Stempel PLEGONT

Planşa I.: Vărădia. Jud. Caraş-Severin.

a) Ştampila CEMEIO. E.; b) Ştampila C.IV.R.; c) Ştampila PLEGONT